

Keramik fra en gravning i Ribes vestby – import, lokalkronologi og datering

Af Per Kristian Madsen

1. Indledning

Den vestlige del af Ribe har kun været genstand for få arkæologiske undersøgelser. I 1902 udgravede Den antikvariske Samling ved C. N. Termansen tomten af Sct. Clemens kirke (fig. 1,1) (1), og i 1940-erne fore-

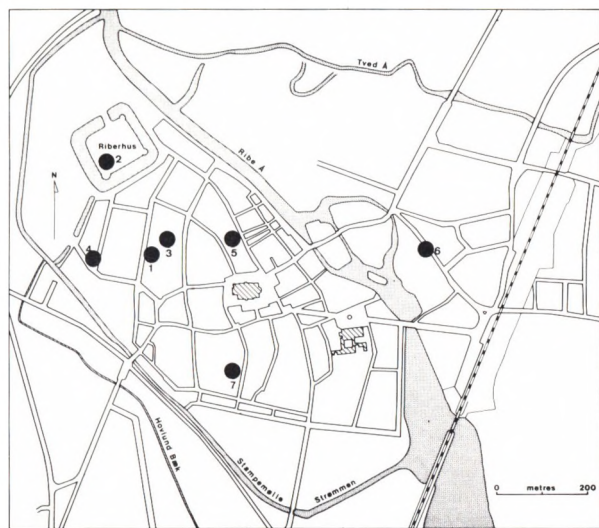

Fig. 1. Kort over Ribe med de i artiklen omtalte gravninger. 1: Sct. Clemens kirke. 2: Riberhus. 3: Bispehaven. 4: Gravning på hjørnet af Kongensgade og Albert Skeelsgade. 5: Grønnegade-udgravningen. 6: Udgravningerne ved Sct. Nicolaigade. 7: Udgravning ved Puggaardsgade. Tegning: Mogens Bundgaard.

stod museumsinspektør Chr. Axel Jensen undersøgelser og restaureringer på Riberhus Slotsbanke (fig. 1,2) (2).

Først i 1980 blev dette fulgt op med en udgravning i kernen af det store jordværk (3). Samtidig foranstaltede Projekt middelalderbyen sammen med Den antikvariske Samling en gravning i Bispehaven (fig. 1,3), hvor der foruden tykke kulturlag fremkom rester af huse (4).

Den undersøgelse, som her skal behandles med vægt på keramikken, var i forhold til de lige nævnte uhyre beskeden. Den fandt sted i efteråret 1981 og bestod i et sonde-felt på 2 x 1 meter allervestligst i byen, på hjørnet af Kongensgade og Albert Skeelsgade (fig. 1,4), et kvarter, der ikke umiddelbart synes at rumme levn fra ældre tider (5). Keramikfundene er imidlertid af interesse både i sig selv og i den bytopografiske diskussion. Endvidere kan de danne udgangspunkt for en omtale af visse forhold ved den ripensiske middelalder-keramik og udforskningen af den.

2. Udgravningsfelt og stratigrafi

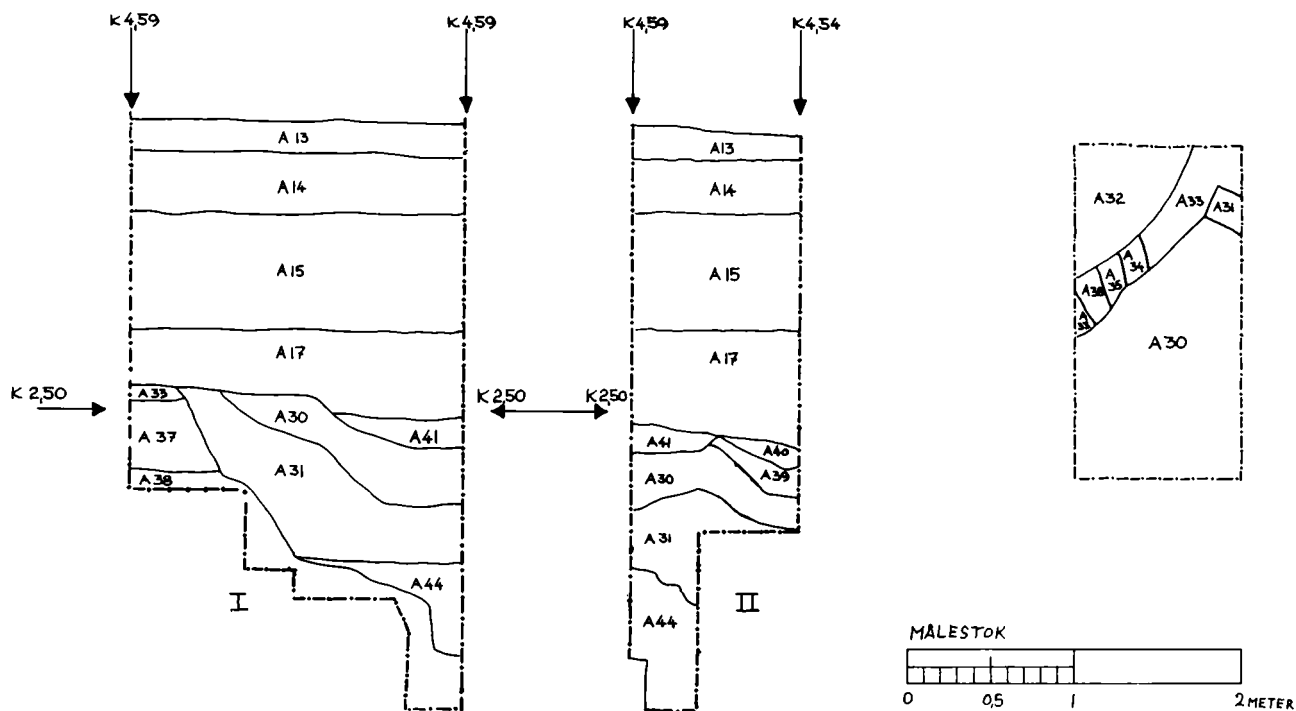
Feltet udgravedes i løbet af en uges tid og tog sit udgangspunkt i kote 4,59 o. DNN. Undergrundssandets højeste punkt lå i kote 2,46 o. DNN. Der fandtes ikke levn af anlæg af nogen art, men udelukkende omsatte, dvs. forrådnede, mineraliserede lag og gru-

befyld. Lagfølgen var ukompliceret (profil fig. 2), og med undtagelse af mindre gruber og det ældste lag, A33, er al jorden opgravet med skovl. Harpningen foregik i takt hermed.

Det øverste lag, A14, bestod af havemuld, som hovedsagelig må være dannet efter opførelsen af det hus, der står på grunden idag. Dernæst fulgte det yngste af de middelalderlige lag, A15, der blev gravet i kunstige opsamlingslag, uden at der blev iagttaget hverken nyere tids gruber eller tegn på afgravning i lagets top. Ved overgangen til A17 udskiltes i fladen af dette en grube A16, uden at denne dog gav sig til kende i de opmålte profiler.

Under A16, hvis fyld ikke adskilte sig synderligt fra A15, startede en dybtgående nedgravning, der som profil og plan viser (fig. 2), var orienteret skråt på feltet. Fylden i gruben lå i lag, af hvilke de dybestliggende var stærkt brand- og affaldsprægede. Gruben skar sig ned i undergrunden til omkring kote 2,00 o. DNN og havde næsten totalt ødelagt lag A33, det

Fig. 2. Udgravningen på hjørnet af Kongensgade og Albert Skeelsgade. Profil I (nordprofil) og II (østprofil) samt plan af nedgravninger og det ældste, fundførende lag, A33. Opmåling: PKM. Tegning: Mogens Bundgaard.

ældste fundførende lag på stedet. A33 var tillige skadet af nedgravningen A32, som må være foretaget fra A33's overflade. Den meget dybstikkende, fundtomme nedgravning A44 gik under det aktuelle grundvandsniveau og lader sig dårligt forklare ud fra de begrænsede iagttagelsesmuligheder i feltet. A44 kan dog være gravet fra toppen af A33.

Umiddelbart tyder lagserien på en kontinuerlig udsmidning, der i en mellemfase giver sig til kende som en nedgravning, men før og efter som lag. Fundene viser, at de aktiviteter, serien er udtryk for, antagelig hører til en periode af det samme miljø.

3. Fundene

Slagger, metal, sten og tegl

Slagger og stumper af digler fandtes helt fra bundlaget A33 til og med A15's nederste del og må hidrøre fra bronzestøbevirkning. Slaggerne er koksagtige ler-

Fig. 3. Keramik fra gravningen, fordelt i grupper. A1: reduceret, forholdsvis blødtbrændt (jvf. afsnit 3). A2: reduceret, hårdtbrændt. B1: blyglaseret. B2: blyglaseret, med pibelpersdekoration. C1: pibelpersgods. C2: pibelpersgods, blyglaseret. D1: næsten-stentøj, Pingsdorf-vare. D2: næsten-stentøj. I alt: antal skår samt vægt i gram.

Lag	Gruppe A		B		C		D		I alt		ASR mus. nr. 152 x	Horisont
	1	2	1	2	1	2	1	2		vægt		
A15, niv. 100-110		16	3						19	80	x 1	
A15, niv. 110-120	4	38	1		1			1	45	360	x 2	
A15, niv. 120-130	10	121	28	1	2	6		1	169	450	x 3	3
A16	5	28		4				1	39	200	x 4	
A17, niv. 130-140	8	93	3		1			2	107	470	x 5	
A17, niv. 140-160	24	157	13	2		2		3	201	880	x 6	
A41	3	15	5						23	70	x 7	
A38	8	17							25	140	x 9	
A39	3	4				1			8	160	x 10	2
A30	21	108	7		1				137	862	x 11	
A31	3	4	1					1	9	85	x 12	
A32	12	17	2				2		33	120	x 13	1
A33	6	8	1	1			1	1	18	200	x 15	
	107	626	64	8	5	9	3	10	832	4077		

kager med glasuragtig, rødlig overflade, hvorpå der sidder bronzedråber. Selve metallet gav sig til kende i form af talrige, stærkt irrede dråber, som især forekom i soldet. Jern forekom kun som forrustedede stumper, formentlig fragmenter af søm. Et enkelt stykke af en stangformet hvæssesten af grå sandsten lå i A30.

Overalt, undtagen i det ældste, fundførende lag, A33, fandtes tegl i form af stumper eller stykker. I nedgravningen A32 dog kun to fragmenter.

Keramik

Samtlige optagne skår er med i skemaet fig. 3. De i alt 47 mundingsrandskår i fundet repræsenterer det minimale antal forskellige kar i dette. Af disse 47 skår er de 41 fra gruppe A, der skal tages særskilt op nedenfor.

Rammedateringen for lagserien kan udtrykkes med de »klassiske« årstal 1250-1350, den periode, hvor den glaserede middelalderkande menes at have sin stor-

hedstid i Nordvesteuropa og dermed også herhjemme (6). De to glaserede skår i lag A33 kunne, med dette lags manglende teglindhold in mente, indbyde til at blive opfattet som indblanding under gravningen. Dette er dog næppe muligt, da de begge er fremkommet under afgravningen af laget. De to skår er henholdsvis et muligvis flamsk, altså importeret stykke, og et ubestemmeligt bundskår (fig. 4).

Pingsdorf-skår i både lag A33 og gruben A32, samt tilstedeværelsen af de glaserede skår giver en situation for bundlagenes vedkommende, som tidligere er iagttaget og kommenteret i ripensisk sammenhæng (7).

Horisont 2 – nedgravningslagene – svarer for så vidt til horisont 1. Først med horisont 3 optræder skår af gruppe B og C i større mængde. Samtidig er der et indslag, omend beskedent, af næsten-stentøj (fig. 5). Det drejer sig om bl.a. »Lehm-glaseret« vare (8) og et enkelt skår med prikker af saltglasur. Det sidste lå nederst i lag A17.

Næsten-stentøj har en lang produktionstid, vel fra o. 1250, bl.a. træffes det i et dansk skattefund, nedlagt sidst i 1300-årene (9). Hvis man tør skele til det muligvis tilfældige fravær af stentøj, en vare, der antages

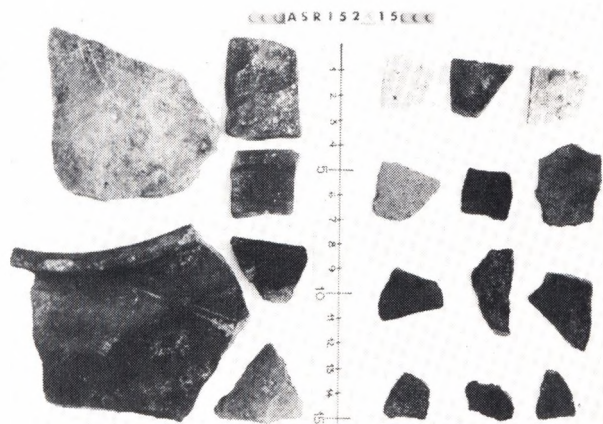

Fig. 4. Skårene fra lag A33, det ældste, fundførende lag, jævnfør randprofiler af gruppe A1 og A2, fig. 7-8. Foto: Ken Hermansen.

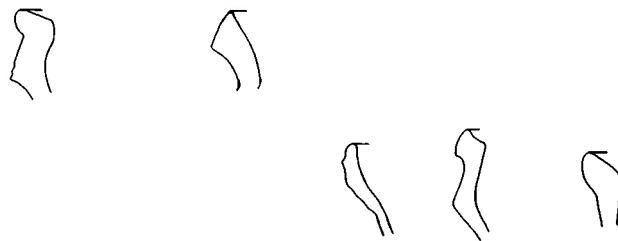

Fig. 5. Gruppe D2, randprofiler, ASR 152 x 5 og x 13. Tegning: Jan Sloth-Carlson. 1:2.

Fig. 6. Gruppe B1 og B2, randprofiler, ASR 152 x 3, x 7, x 6. Tegning: Jan Sloth-Carlson. 1:2.

at blive produceret fra ca. 1300 (10), kunne man lægge slutningen på horisont 3 ved enden af 1200-årene.

Dette modsiges ikke umiddelbart af skårene i gruppe B fra horisont 3 (fig. 6). De er fra kander, der for de bestemte stykkers vedkommende er af gængs – hjemlig – type med rillet hals og fingerindtryk ved føden. Typen er bestemt til stede i 1300-årene, også efter 1350, men der er ved disse skår ikke noget, som gør, at de ikke kan ligge i tiden før 1300.

Keramikken er i dette tilfælde det eneste dateringsgrundlag. De holdepunkter, som indtil nu er hentet ud af det talmæssigt ringe fund, må imidlertid betegnes som svage. Dette illustrerer den begrænsede viden om middelalderens keramik og sætter spørgsmålstejn ved brugen af importvarer som krumtap i dateringerne, samt ved det hensigtsmæssige i at tage udgangspunkt i standarddateringen for glaserede kander.

Gruppe A

Som det fremgår af fig. 3, er der i alle opsamlinger på nær den øverste både A1 og A2-skår. Dette forhold kan isoleret bedømt enten skyldes, at lagserien i sin helhed er dannet i løbet af en periode, hvor de to godstyper optrådte sammen, eller have sin årsag i en transport af ældre typer til yngre lag. Dette kunne især være tilfældet i horisont 2, der som nævnt består af en serie nedgravninger.

Skårene i A1-gruppen er ret grovt magrede og ikke synderlig hårdtbrændte. Overflade og skærv er brunlig til grålig, men ikke sortagtig som i gruppe A2. Der er tale om skår fra tykvæggede kar af kuglepotteform, og de tilstedeværende randformer er enklere end fællerne i gruppe A2 (fig. 7-8). Flere af de største rand-skår er opformet i hånden, og der ses spor af efterdrejning. Som helhed må gruppen placeres et sted på overgangen mellem vikingetidens blødtbrændte varer

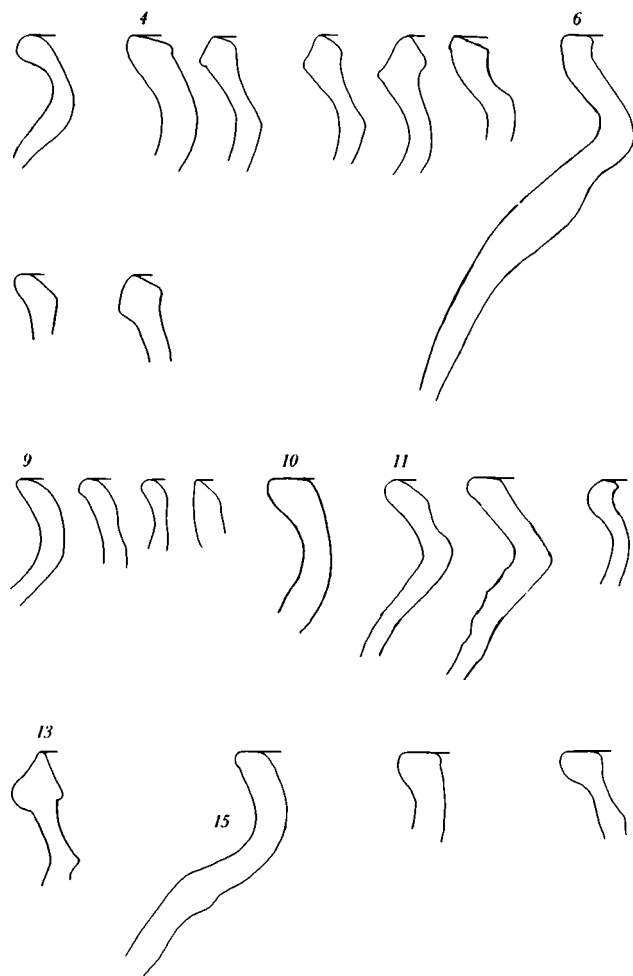
og den hårdtbrændte, tyndvæggede, sortgrå keramik, der kendetegner gruppe A2.

Lignende tendenser er omtalt i Århus Søndervold publikationen (11). De i denne forbindelse fremhævede randformer Ic, Id og Ie kan for de sidste tos vedkommende parallelliseres med randene 152 x 6 og 152 x 11 (fig. 7). Overgangen i keramikken, som her kommer til udtryk, sker i Århus Søndervolds såkaldte keramikhorisont 1's øvre del og sættes til 1100-årene, op mod 1200. Et mindre fund fra en udgravning i Horsens er karakteriseret ved lignende former (12).

Den måske bedste parallel til gruppe A1-randformerne er skårene fra Brovold på Als. Med henvisning til bl.a. de møntdaterede keramik-fund fra Nygade i Århus og fund i Slesvig er disse skår dateret til 1100-årene (13). Brovolds randtype 3 og 4 svarer i høj grad til flertallet af gruppe A1's randformer. De anførte paralleller tyder tilsammen på, at gruppe A1 som sådan hører hjemme i 1100-årene, op mod 1200.

Gruppe A2 karakteriseres ved finere magring, gråsort skærv og overflade samt tynde karvægge og især en hårdere brænding end A1-skårene. Som godstype kan gruppen jævnføres med Århus Søndervolds godstype II, ligesom der i lokal sammenhæng kan peges på bl.a. et fund af kuglepotten fra Ribe domkirke (14). Flertallet af randformerne tyder på, at kuglepotten med lågfals er den fremherskende form, men et par af skårene 152 x 6 (fig. 8) kan være fra fade eller skåle (15). To skår, 152 x 2 (fig. 8) og 152 x 5 har på ydersiden et såkaldt pladeformet greb. Denne form optræder i Århus Søndervold i keramikhorisont 2 og 3 (16), men ikke i horisont 1. Sammenligningen med Århus-fundene giver grundlag for at datere gruppe A2 til tiden fra engang i 1200-årene og fremefter, dog antyder de pladeformede greb, at slutningen på aflejringerne eventuelt kan ligge efter 1300.

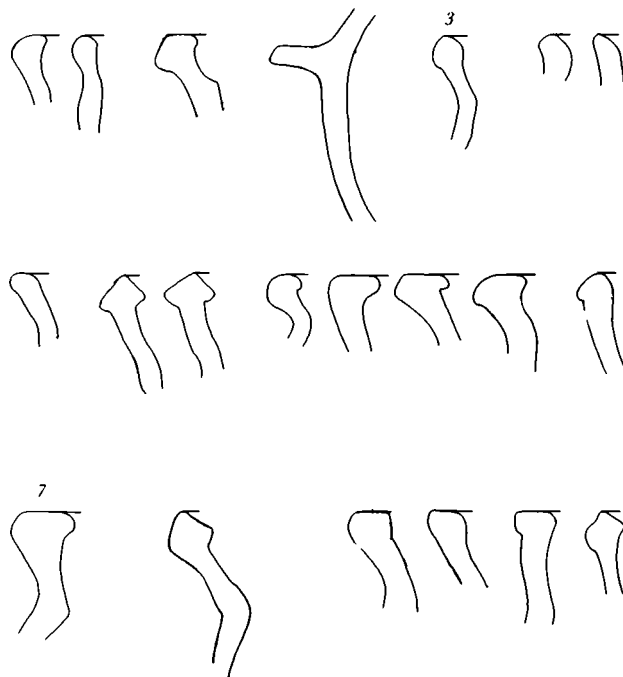
Fig. 7. Gruppe A1, randprofiler, ASR 152 × 2, × 4, × 5, × 6, × 9, × 10, × 11, × 13, × 15. Tegning: Jan Sloth-Carlson. 1:2.

Keramikken – konklusion

Det blev ovenfor nævnt, at tilstedeværelsen af både gruppe A1 og A2 i lagserien kunne skyldes, at denne var dannet i en periode, hvor de to grupper optrådte sammen. Skal man tro de indvundne dateringer ud fra

Fig. 8. Gruppe A2, randprofiler, ASR 152 × 1, × 2, × 3, × 4, × 5, × 6, × 7, × 10, × 11. Tegning: Jan Sloth-Carlson. 1:2.

parallelfund, ser der imidlertid ud til at være en påfaldende aldersforskel mellem de to grupper. Denne bliver ikke mindre, når man tager den rammedatering af lagserien i betragtning, som gennemgangen af de øvrige grupper, B, C og D, gav anledning til. Selv om man må antage, at keramik af gruppe A1 ikke blot optræder i 1100-årene, men til dels også i 1200-årene (17), er der dog meget, som taler for, at skårene i gruppe A1 skal opfattes som indblanding i en yngre lagserie, hvor de altså optræder i en tilfældig rækkefølge.

For den fortsatte udgravningsvirksomhed i Ribe er dette resultat af betydning. Her skal peges på det nødvendige, og samtidig spændende, i at foretage flere undersøgelser i vestbyen. I sammenhæng hermed bør

der ske en tilbundsgående bearbejdning af keramik-materialet fra områdets to største fund, Slotsbanken og Bispehaven, et arbejde, som er indledt (18). De ganske få skår fra det lille felt i Kongensgade udgør ikke i sig selv et tilstrækkeligt grundlag for en ny opfattelse af bydelens alder og topografi. Man kan forvente aktivitet i hvert fald fra 1100-årene, idet sognekirken Sct. Clemens er nævnt 1145 (19). Med mindre andre årsager har gjort sig gældende, må kirken have haft et rimeligt befolkningsgrundlag i sin nærhed, da den blev stiftet. Nogle af disse sognebørn har efterladt det affald, som blev udgravet i Kongensgade, og det vil være spændende at få mere at vide om dem.

I topografisk sammenhæng må man efterlyse viden om bydelens eventuelle omstrukturering som følge af de kirkelige institutioners etablering. Og i den forbindelse er spørgsmålet om kongemagtens rolle, manifesteret i Riberhus og sandsynligvis også byens befæstning, af stor interesse.

4. Ribes middelalder-keramik. Generelt

I næsten alle perioder er keramikken den største fundgruppe og bør alene i kraft af sin selvstændige betydning vises opmærksomhed. Tillige udgør den en dateringsmæssigt ofte afgørende del af det arkæologiske kildemateriale. Uanset hvilket udgangspunkt man vælger, spiller udgravninger en stor rolle, og der foreligger fra Ribe en række undersøgelser, som behandler både keramiske og bytopografiske problemstillinger (20). Tillige er der arbejdet med byens importkeramik, specielle dekorative træk og kartyper (21), herunder en formodet lokal produktion af kander (22), samt, hvad angår nyere tids keramik, dennes datering og sociale tilhør (23).

Ribe er dog næppe typisk, hvad fundbilledet angår. Undersøgelser i efterhånden en hel del danske byer

viser, at der er tale om ganske store forskelle, ikke blot i middelalderen, men også i tiden efter denne (24). For den egentlige vikingetids vedkommende, 800- til 1000-årene, kender vi ikke nævneværdigt til fund i Ribe, men tilknytningen til Nordsøområdet er klart til stede i 700-årenes fund, ligesom den ses i middelalderen og tiden derefter (25). Dog ved vi endnu kun lidt om keramikken fra 1100-årenes Ribe (26).

På denne Nordsø-baggrund skal det store indhold af importgods i de ripensiske keramikfund ses. Importen er et væsentligt og meget sigende indslag i fundene, men den rejser nogle problemer ved udarbejdelsen af en lokal keramik-kronologi og mulighederne for at sammenligne denne med fund andetsteds fra.

Pingsdorf og andre importvarer

Som eksempel skal tages den ofte fremhævede Pingsdorf-vare og nogle andre keramiksorter, som knytter sig til denne (27). Til dato har Ribe antagelig ydet flere fund af Pingsdorf-keramik end noget andet sted i Danmark, hvad der vidner om byens position i den tidlige middelalders handel. Alene af disse grunde fortjener Pingsdorf-varen opmærksomhed, men tillige, fordi den mere eller mindre tydeligt har fået tillagt en funktion som ledetype i dateringsmæssig henseende (28). Det er med vægten herpå, den skal omtales, hvorimod en nøjere gennemgang af fundmaterialet forhåbentlig kan gennemføres sidenhen (29).

Skårene er især fremkommet i byens centrale dele, f.eks. i Grønnegade-gravningen (fig. 1,5) sammen med meget andet importgods. Dog gælder det for de fleste gravninger, at der er fundet i det mindste et par enkelte Pingsdorf-skår, sådan som tilfældet også var i Kongensgade. Om dette er udtryk for en socialt eller en kronologisk betinget fordeling i byen, kan ikke afgøres på nuværende tidspunkt, men må især afvente

en samlet bearbejdning (30). Tillige vil det, indtil der foreligger udførligere undersøgelser af den middelalderlige landbebyggelse, være umuligt at afgøre, hvorvidt Pingsdorf-keramikken kan være spredt ud fra Ribe som udtryk for transithandel og ikke blot har »endestation« i byen (31).

Hertil kommer, at benævnelsen Pingsdorf, som den træffes i litteraturen, på ingen måde er eentydig. Lokaliteten, som skal søges i Rhinlandet (fig. 9-10), har med sikkerhed produceret den hårdtbrændte, rødbe-

malede vare, der i almindelighed er tale om (32), men den har ikke været ene om det. Der er ikke nogen garanti for, at alt det, man herhjemme og andet steds betegner som Pingsdorf, er fra denne by, endsige fra Rhinlandet overhovedet. Betegnelsen bruges her som typeangivelse.

Der er udgravet og fremlagt tre værkstedsfund i Nederlandene (33), men disse må betragtes som for-

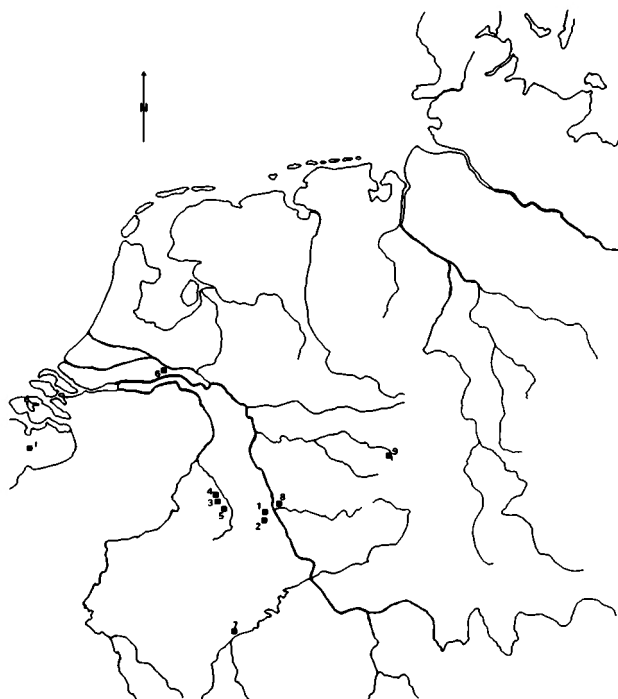

Fig. 9. Rhinlandske og nederlandske keramikcentre og -fund, omtalt i artiklen. 1: Badorf. 2: Pingsdorf. 3: Brunssum. 4: Schinveld. 5: Nieuwenhagen. 6: Dorestad. 7: Trier. 8: Siegburg. 9: Meschede. 10: Zelzate. Tegning: Børge H. Nielsen.

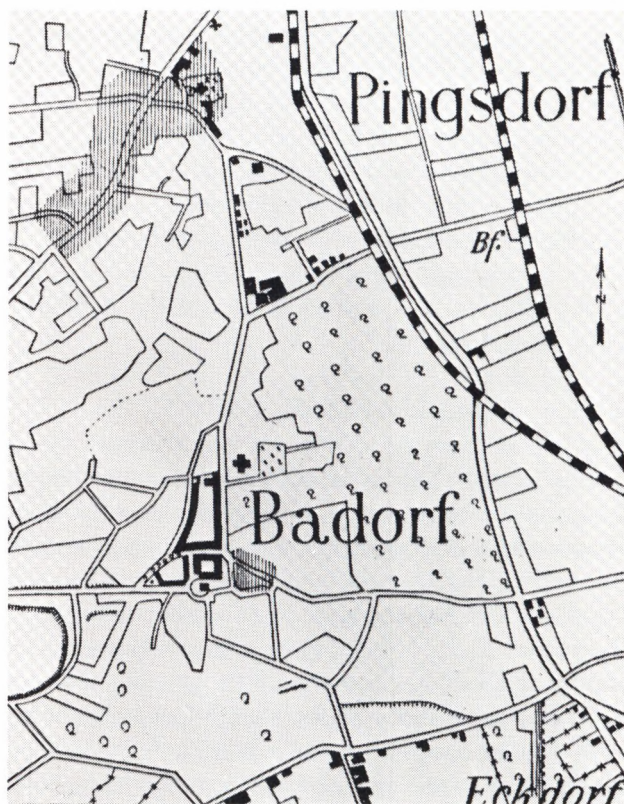
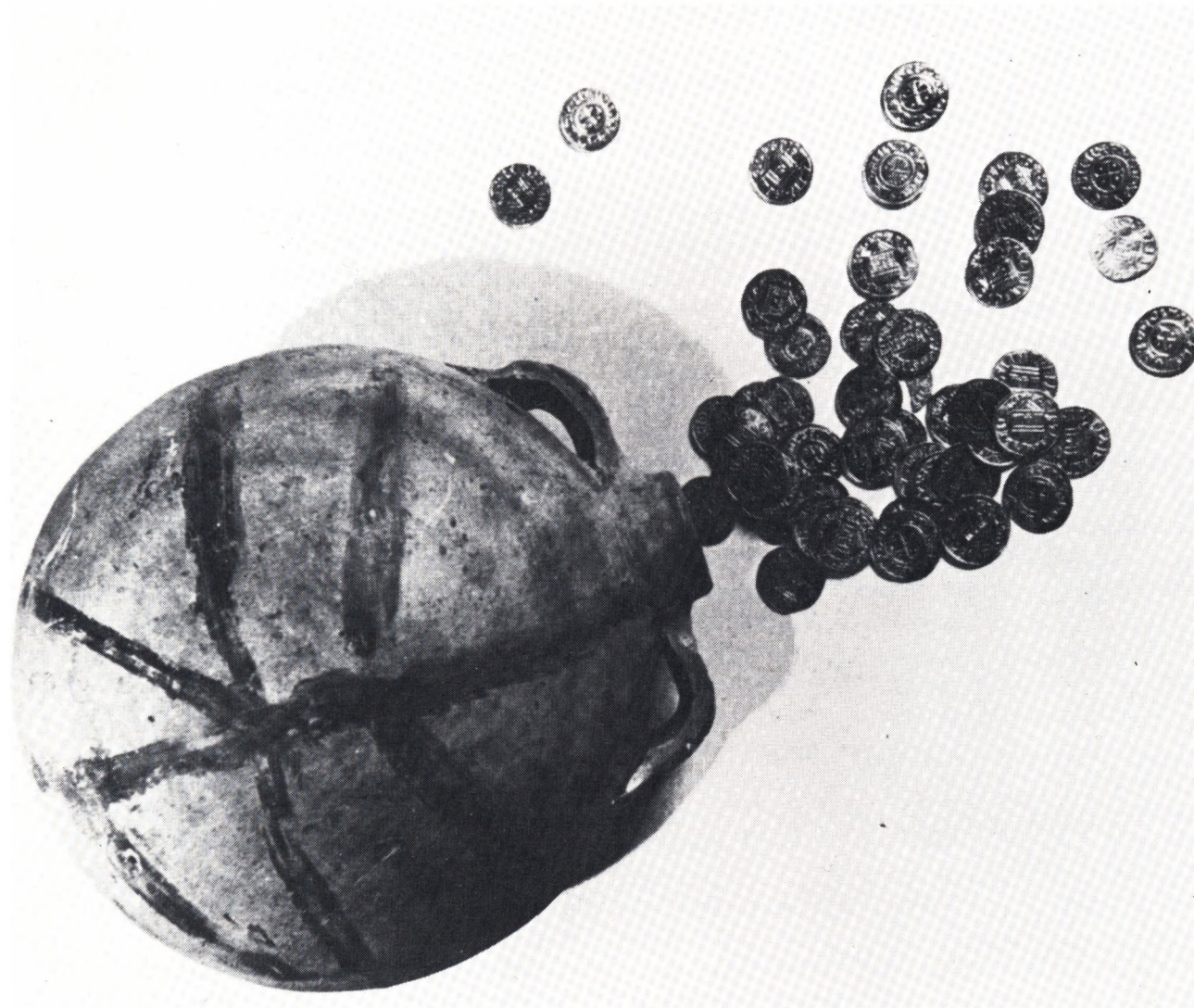

Fig. 10. Lokalteterne Badorf og Pingsdorf, i omegnen af Köln. Med lodret skravering er angivet områder, hvor der er fundet spor af pottemagervirksomhed. Ovne med Badorf-vare er fundet såvel i Badorf som i Pingsdorf. Målestok ca. 1:10000. Efter: Lung 1955 (1).

holdsvi sene udløbere af den egentlige Pingsdorf (34). Den opstillede kronologi med dens dateringer har derfor ikke fuld gyldighed for Rhinlandets varer, eller, for

Fig. 11. Den såkaldte Zelzate-feltflaske. Diameter ca. 20 cm. Efter: Verhaeghe 1969.

den sags skyld, de ligeledes sene, rødtemalede kar, som produceres i Nordfrankrig (35).

Naturvidenskabelige undersøgelser af Pingsdorf-keramik omtales ofte i tysk litteratur, men resultaterne er kun sparsomt fremlagt. En analyse af bl.a. nederlandske materiale fra 1976 giver dog håb om, at man med tiden kan opstille et grundlag for adskillelsen af de forskellige værksteders produkter (36).

Pingsdorf-produktionens kronologiske stilling er omstridt, både hvad dens begyndelse og slutning angår. Det er især fastlæggelsen af produktionens start, som har interesseret forskningen, hvis hovedsynspunkt er, at Pingsdorfen må ses som et led i den rhinske keramik udvikling som helhed. Samtidig er forskningsdiskussionen imidlertid koblet sammen med nogle overordnede, europæiske keramik-problemer, hvad der ikke gør det lettere at uddrage en brugbar arkæologisk syntese (37).

W. Hübener ridsede i 1959 problemerne op i bogen om Hedeby's keramik, der selv i dateringsmæssig henseende er kommet til at udgøre en væsentlig del af fundmaterialet. Senere har Uwe Lobbehey i 1965, 1968 og 1969 beskæftiget sig med Pingsdorfen, til dels udfra kunsthistoriske synspunkter (38).

Af betydning for dateringen af Pingsdorf-produktionens start er den såkaldte Zelzate-feltflaske, der blev fundet i 1949 som beholder for en møntskat (fig. 9 og 11). Forskellige forhold bevirkede, at kun ca. 80% af skattens mønter var tilgængelige for undersøgelse. Nedlægningen er i følge denne sket ca. 870-880 (39). Hvorvidt flasken i virkeligheden hører til den rhinlandske Pingsdorf-gruppe, er omstridt. Fund fra Dorestad (fig. 9) viser, at flasker af denne type udfra dendrokronologiske dateringer var i brug her ca. 750 til 850. De henføres af udgraverne til den tidlige del af den såkaldte Badorf-vare, og Zelzate-typen dateres på

baggrund af det samlede fundmateriale til ca. 750-900, (fig. 9-10) (40).

Et vigtigt fund, nemlig en større mængde lydpotter, fremkom 1965 under gulvet i Sct. Walburga kirken i Meschede (fig. 9). Det består af en blanding af Badorf-vare, rødbrunt bemalet keramik af Pingsdorf-type og kar, der betegnes som imiteret Badorf. Lydpotterne hører til byggeri, som ligger forud for den stående kirke fra 893-958 (41). Overgangen mellem Badorf og Pingsdorf antages dermed at ligge i anden halvdel af 800-årene, men kan dog strække sig ind i første del af 900-årene. Et resultat, som ikke strider mod de dateringer, der er givet på baggrund af aflejringerne i Hedeby's bækkeleje (42). Det skal nævnes, at der optræder et blandingsprodukt mellem Badorf og Pingsdorf, en vare, som er smykket med Badorfens rullestemplers og Pingsdorfens rødbrune bemaling. Den benævnes efter et af sine fundsteder Hunneschans-keramik (43). Endelig løber een af Badorf-grupperne, de såkaldte Reliefbandamforer, videre til i hvert fald slutningen af 1000-årene (44).

Afslutningen af Pingsdorf-produktionen sættes af Lobbehey til ca. 1200, henholdsvis begyndelsen af 1200-årene, men han gør samtidig opmærksom på, at den lange produktionstid giver mulighed for mange, og endnu ukendte grupper indenfor varen. Han henviser særskilt til en møntskat fra Trier, nedlagt ca. 1180-1190, hvori der indgår både et Pingsdorf-kar, et kar af »blau-grau« (se nedenfor) og et blandingsprodukt. Fra Holland er af J.G.N. Renaud fremlagt Pingsdorf eller Pingsdorf-efterfølgere, der dateres til perioden 1100 til 1300 (45). De få Pingsdorfskår, der fremkom i Siegburg, er fra Periode I, dvs. fra ca. midten af 1100-årene til ca. 1200 (46).

Grundlaget for Pingsdorf-produktionens datering må, især hvad angår dens ophør, betegnes som ikke

alt for pålideligt. De årstal, som via skattefund kan knyttes til enkelte stykker keramik, er strengt taget tilfældige og behøver ikke være udtryk for væsentlige oplysninger om den pågældende vare (47). Det vil således være betænkeligt i det lange løb at lægge importvaren Pingsdorf til grund for dateringer af bl.a. ripensiske fundsammenhænge.

I Ribe-fundene er de fleste af de omtalte rhinske varer til stede. Badorf- og reliefband-keramik er kun fremkommet i udgravningerne omkring Sct. Nicolai-gade (fig. 1,6), mens Pingsdorfskår findes både her og i fundene fra den sydlige side af åen (48). Blandt de skår, som stammer fra Nicolaigade-gravningerne, er et med udvendig rullestempeldekoration og rødlig bemaling indvendig, men både for disse og samtlige Pingsdorfskår fra disse gravninger gælder, at de er fremkommet sammen med klart middelalderlige varer i øvrigt (49). I omrodede lag ved Saltgade er fundet enkelte Pingsdorf-skår, som muligvis kan være vikingetidige (50), men det må ellers understreges, at Pingsdorfen i Ribe ikke kan hjælpe på vej, når det gælder placeringen af vikingetidens by. For perioden ca. 850 til midten af 1000-årene danner udgravningen af Hedeby bækkeleje grundlaget for fremstillingen af de rhinske vares udvikling. Sammenligner man dette fund med de ripensiske, fremgår det, at alle de typer af Pingsdorf, som ses i Ribe, også er til stede i Hedeby (51). Den ripensiske Pingsdorf skal imidlertid udfra sine fundomstændigheder regnes til produktionens sene, middelalderlige del, med mindre at alle hidtidige fund skulle være fra konsekvent omrodede lag, hvad der ikke er sandsynligt. En samlet fremlæggelse vil formentlig øge grundlaget for diskussionen om Pingsdorf-keramikens slutdatering. Pingsdorf med en datering til mellem 1100 og 1300 er som nævnt tidligere fremlagt fra Nederlandene (52).

»Blau-grau«, næsten-stentøj og stentøj

Indtil videre er det kun med vanskelighed, man kan anvende Pingsdorf-skår som vejledende ved datering af lagserier i Ribe. Herved adskiller den sig ikke fra andre importvarer, f.eks. de varer, der betegnes »næsten-stentøj«, specielt en gruppe, der af Mogens Bencard er kaldt »blau-grau«.

Med henvisning til Lobbedey definerer Bencard »blau-grau« som Pingsdorfs reduktionsbrændte ledsager og hæfter betegnelsen på varer af stentøjsagtig karakter (53). I tysk litteratur anvendes udtrykket imidlertid som regel i meget bred forstand om det, som vi herhjemme ville opfatte som godstype II i Århus Sønder vold publikationens forstand (54).

Faktum er dog, at den gruppe, som Bencard udskiller under benævnelsen »blau-grau«, er til stede sammen med Pingsdorfen i Ribe. Den er karakteriseret ved stentøjsagtigt gods, tynde karvægge og en sort, grafitagtigt skinnende overflade, der faktisk er blågrå. Af former ses kuglepoter, bægre og efter randen at dømme tillige en art kander. Godset genfindes i de såkaldte »Snabelhankekar«, mindre koge- eller øsekar af kuglepotteform med nedadbøjet stjert. Det er, som anført af Bencard, nærmest i denne gruppe, at man skal søge de ripensiske stykkers fæller (55). Typen med snabelgreb dateres af G. C. Dunning for de fleste eksporterede stykkers vedkommende til 11. eller 12. århundrede (56), en datering, der ikke kan gælde alle ripensiske fund. De få eksemplarer af denne art fra udgravningerne i Siegburg betegnes inden for det dér anvendte klassifikationssystem som »Irdenware«. De hører til Periode 1 – 2, dvs. ca. midten af 1100-årene til begyndelsen af 1200-årene (57).

Også andre grupper af næsten-stentøj såvel som det egentlige stentøj er problematiske at arbejde med i dateringssammenhæng. Den igangværende publika-

tion af Siegburg-udgravningerne sætter starten på udviklingen af næsten-stentøj til midten af 1200-årene (58). Møntpotten fra Obbekær øst for Ribe er af denne vare, ovenikøbet forsynet med »Lehmglasur«, og nedlagt omkring 1240-50. Men som nævnt optræder næsten-stentøj i et dansk skattefund fra sidst i 1300-årene (59).

Stentøjets fremkomst sættes i Siegburg-publikationen til omkring 1300, hvis ikke allerede noget før (60). Indtil en dokumentation foreligger, må man med forsigtighed acceptere dette årstal. Det er i ripensisk sammenhæng benyttet som terminus post quem for en gruppe kander af formodet lokal oprindelse (61).

5. Lokalkronologi

Som det fremgår, resterer der meget arbejde, før det ripensiske importgods og dets baggrund er udforsket på tilfredsstillende vis, og så er der endda kun blevet talt om en gruppe af dette. De glaserede og senmiddelalderlige varer er bevidst udeladt. Når det gælder det videre arbejde med Ribes keramikfund, er det dog nok et spørgsmål, om man ikke bør tage sit udgangspunkt i andet end importen (62). Som nævnt er der mangfoldige usikkerheder knyttet til denne, og man kan risikere at komme til at afvente udenlandske dateringers fremkomst længe endnu, eller at blive fanget af dem.

Man bør søge at behandle fundene under eet og på ensartet måde, således at man f.eks. ikke uden videre tager udgangspunkt i forekomsten af denne eller hin specielle vare. Ellers vil man til eksempel ikke i overskuelig fremtid blive i stand til at bryde den såkaldte standarddatering, som primært gælder de glaserede kander, men som har en tendens til at virke som en fastslået kendsgerning overfor hele lagserier.

Vi kan med den ikke afgøre, inden for hvilket år-

hundrede vi befinder os, sådan som det illustreres af den her fremlagte gravning. Det skyldes dateringsrammens stivhed, men også dens grundlag, hvormed det ikke på forhånd er sagt, at dateringen af de glaserede kander som sådan behøver at være urimeligt upræcis (63).

Overfører man standarddateringens årstalsrammer til Århus Søndervold publikationen, får man endvidere en illustrering af, hvor vanskeligt det er at sammenligne to kronologisystemer, der er opbygget på forskelligt grundlag. Det fastslåes i behandlingen af Århus-materialet, at overgangen mellem godstype I og II, markeret i henholdsvis keramikhorisont 1 og 2, ligger i begyndelsen af 13. århundrede. Havde man forlods anvendt standarddateringen på de forholdsvis få glaserede skår, godstype III, i de grundliggende keramikdiagrammer fra Århus Søndervold, måtte man imidlertid lægge skiftet mellem godstype I og II ved midten af 13. århundrede frem for i dets begyndelse (64).

Specielt i den indledende fase, som udforskningen af middelalderens keramik endnu befinder sig i, kan sådanne divergenser dårligt undre. Man vil også i almindelighed være nødsaget til at affinde sig med en bredde i dateringerne af denne størrelsesorden. Men det er uheldigt, hvis den anvendte kronologi og datering i sig selv gør sammenligninger mellem vigtige fundkomplekser og disses hovedtyper usikker. Det gælder ikke mindst for keramikdateringernes anvendelighed i det sammenlignende bytopografiske arbejde.

Kronologien er et arbejdsredskab, som der kan og bør ændres og files på. Den må tage sit udgangspunkt i den hjemlige, hyppigst forekommende keramikgruppe, den, som har den længste levetid og bredeste spredning, herunder kontakt til tilgrænsende perio-

der, og hvor man kan forvente en rolig udvikling uden pludselig spring. For middelalderens vedkommende er det nærliggende at pege på den gråbrændte keramik, på kuglepoterne, og som eksempel på en sådan undersøgelse atter henvise til Århus Søndervold publikationen. Den stratigrafiske undersøgelse skal udgøre rygraden i opstillingen af en lokalkronologi, sådan som man kan ønske sig den udarbejdet for Ribes vedkommende. At man derunder må drage nytte af alle øvrige funds vidnesbyrd, både keramiske og andre, er klart. Møntfund, så forholdsvis sjældne de end er i bylag, er på baggrund af den numismatiske forsknings detaillerede viden meget væsentlige i sådant arbejde, og det samme gælder i stigende grad naturvidenskabelige resultater. Endelig bør der til stadighed holdes nøje kontakt til den fundkreds, som Ribe og dens keramik tilhører, nemlig det sydlige Nordsøområde. Værdien heraf turde fremgå af den foregående diskussion af Pingsdorf-problematikken.

Det ripensiske fundmateriale byder på gode muligheder for arbejdet med en lokalkronologi på det ovenfor skitserede grundlag. De allerede foretagne undersøgelser og bearbejdningsarbejder er selvfølgelig af værdi, og man kan støtte sig til den rimeligt gode dækning af byens forskellige dele, gravningsmæssigt set.

Undersøgelserne af 700-årenes Ribe omkring Sct. Nicolaigade i 1970-76 har udover vikingetidsfundene frembragt ikke så lidt middelalder- og nyere tids keramik. Det meste af dette hidrører fra et udbredt affaldslag i området og fra talrige gruber af forskellig alder (65). I flere af de middelalderlige lag og gruber er fundet mønter, som kan give et grundlag for dateringer.

De seneste års undersøgelser har især i to tilfælde, Slotsbanken og Bispehaven, givet materiale af interes-

se. Begge gravninger er som nævnt endnu ubearbejdede, hvad angår de talrige fund, men disse foreligger til gengæld i snævre, lagmæssige sammenhænge, som muliggør etableringen af en relativ kronologi. Tillige kan denne støttes på møntfund i begge lagserier. I Bispehaven fremkom 1200-tals mønter, mens Slotsbankens lag afgav mønter fra 1300-årene. Mønterne lå henholdsvis i de nedre og i de øvre lag af de to lagserier, som med tiden antagelig kan sammenholdes.

Et enkelt meget stort fund, Grønnegade-fundet, afventer siden 1956 sin bearbejdning. Det, som hidtil er fremlagt herfra, har nok i høj grad været med til at tegne billedet af Ribes middelalderkeramik (66). Det vil derfor være af betydning, om man med tiden kunne tage Grønnegade-fundet eller dele deraf op igen og vurdere det på baggrund af nye erfaringer. Den samme fremgangsmåde kan komme på tale over for andre gravninger, nemlig bl.a. en fornyet gennemgang af den gråbrændte keramik, der for eksempel i Puggaardsgade-gravningerne (fig. 1,7) ikke er behandlet i noget videre omfang. Også herfra foreligger møntfund (67).

6. Forholdet land – by

Foran er fremhævet vigtigheden af at se byens fund som led af et større, internationalt kompleks. Fuldt så betydningsfuldt er det at anskue dem i forhold til det omgivende område.

Endnu savnes der i høj grad gravninger, og dermed veldokumenterede fund, fra Ribe-områdets middelalderlige bebyggelse. Et igangværende bebyggelseshistorisk forskningsprojekt under ledelse af antikvar Stig Jensen og omfattende tiden fra stenalder og til i dag vil således for middelalderens vedkommende især kunne pege på nødvendigheden af undersøgelser og

på, hvor disse kan placeres (68). Det er imidlertid tanken i efteråret 1982 at foretage prøvegravninger på en række udvalgte lokaliteter, hvor enten løsfund eller skriftlige kilder sandsynliggør, at man står over for nedlagte bebyggelser fra overgangen mellem vikingetid og middelalder (69). Øget viden om denne periode er af stor betydning for bebyggelseshistorien, men der er næppe tvivl om, at der ved disse udgravninger tillige kan skaffes kendskab til områdets keramik i middelalderen (70).

Udgravninger, som fremdrog dele af den nedlagte middelalder-landsby Jernkjær umiddelbart nord for Ribe i det tidlige forår 1982 bestyrker denne antagelse (71). Rent foreløbigt skal nævnes, at keramikken fra den undersøgte del af Jernkjær ser ud til at skulle placeres før ca. 1200. Der foreligger kar med indadbøjet rand, deriblandt et eksempel på svaleredcophæng, halvkuglekar og tidlige kuglepotter hvad angår gods og randform, samt et enkelt Pingsdorf-skår, fundet både i tilknytning til de fremdragne huse og i disses stolpehuller. Yngre varer, herunder glaseret gods, er ikke fundet i denne sammenhæng, skønt Jernkjær omtales i de skrevne kilder både i 1200- og 1300-årene (72).

Som helhed er der tale om et keramikfund, hvis typer ikke hidtil har givet sig til kende i større omfang inde i Ribe. Her er som sagt den tidlige middelalder svagt repræsenteret. Enten dette skyldes reelle forhold, eller at man ikke endnu har erkendt, hvor eller hvad man skal søge, er det væsentligt at kunne drage sammenligninger mellem land og by. Uanset hvordan man vælger at definere begrebet en by, når det gælder middelalderen, må byen ses i forhold til et større områdes bebyggelseshistorie, og for at kunne skildre den, kræves der et forarbejde, som ikke kan undgå at komme til at hvile på bl.a. keramikken.

7. Slutning

Hensigten med denne artikel har været at fremlægge en lille gravnings keramikmateriale, så det kunne sammenlignes med fund fra en række andre danske byer og tillige indgå som led i diskussionen af Ribes middelalderlige topografi. Tillige har det været muligt at anstille nogle betragtninger over visse generelle træk ved den ripensiske keramik og udforskningen af den.

Der er peget på indslaget af keramik fra 1100-årene eller omkring 1200 i de udgravede lag allervestligst i Ribe og dermed på det ønskelige i at foretage fortsatte undersøgelser i denne bydel. Dette skyldes også interessen for de store kirkelige og kongelige anlæg, der præger Ribes vestby fra et tidspunkt i middelalderen.

Artiklens anden del tager sit udgangspunkt i Pingsdorf-keramikken og dens ledsage-varer som eksempler på Ribes store mængder af importfund. Importvarerne rejser en række problemer med hensyn til at etablere en lokalkronologi for keramikken. Dette skyldes både generelle forhold, forskningens stade, og manglen på fastlagte inddelinger og dateringer af det europæiske baggrundsmateriale. I den forbindelse bliver der rejst tvivl om anvendeligheden af den såkaldte standarddatering for glaserede kander, når det gælder opstillingen af en relativ kronologi i området. Det foreslåes, at man tager udgangspunkt i hovedmassen af fundene, den hjemlige gråbrændte vare, som sikrer den største sammenligningsflade både kronologisk og geografisk, og nogle i den sammenhæng velegnede fund fra de senere år omtales.

Det skal til slut understreges, at arbejdet med den ripensiske keramik ikke kan foregå isoleret, men at man nødvendigvis må opfatte det som en del af et større hele, hvor både lokale og udefra kommende

kræfter bør virke i fællesskab. Alene fundmængden og væksten i denne tilsiger dette.

Noter

1. Termansen 1905.
2. Chr. Axel Jensen 1942.
3. Udgravningen skete i samarbejde mellem Nationalmuseets 2. afdeling og Den antikvariske Samling, Ribe. Daglig leder var arkitekt, m.a.a. Søren Gottfred Petersen. ASR j.nr. 1.
4. J.nr. PM2/ASR 15 M 80 D. Beretning ved Per Kr. Madsen.
5. ASR j.nr. 152, felt 3, beretning ved Per Kristian Madsen. Jvf. Jensen, Madsen og Schiørring 1982. Ejendommen, hvor udgravningen fandt sted, ejes af Erna Madsen og Jørgen Vedel, der takkes for deres beredvillige bistand. I udgravningen deltog de to civilværnepligtige Anker Ravn Knudsen og Søren Rasmussen.
6. Hurst 1964, s. 135ff. Bencard 1973, s. 170. Madsen 1980 (2), s. 206f. Liebgott 1982, s. 135 og 157.
7. Bencard 1973, s. 172 f.
8. Reineking-von Bock 1971, s. 16f.
9. Beckmann 1975, s. 20. Liebgott 1978, no. 36.
10. Beckmann 1975, s. 16f. Jvf. Reineking-von Bock 1971, s. 16f. og Bencard 1977, s. 67ff.
11. Andersen, Crabb og Madsen 1971, s. 81ff. og 262f.
12. Andersen m.fl. 1976, s. 112.
13. Kock 1979, s. 204ff. og 216.
14. Andersen, Crabb og Madsen 1971, s. 87ff. Madsen 1980 (2), s. 191f.
15. Jvf. Andersen, Crabb og Madsen 1971, gruppe II d og II e, s. 90.
16. *ibid.*, gruppe II o, s. 92.
17. Jvf. møntpotten fra Ribe Nørremark, nedlagt 1247 (Liebgott 1978, no. 16).
18. Fundene fra Slotsbanken er under bearbejdning ved Søren Gottfred Petersen og forfatteren. En foreløbig meddelelse i Jensen, Madsen og Schiørring 1982.
19. Ribe Bispekrønike, s. 27f. Danmark Kirker, Ribe Amt I, s. 64. Jvf. Nielsen 1981, s. 19 og Jensen, Madsen og Schiørring 1982.
20. Bencard og Lange 1972. Bencard 1977. Madsen 1978.
21. Bencard 1972. Bencard 1973.
22. Bencard 1979. Madsen 1980 (1). Madsen 1980 (2).
23. Madsen og Schiørring 1981.
24. Der henvises til flere af artiklerne i dette nummer af hikuin. Bencard og Roesdahl 1972, s. 13ff. D. Selling i Wahlöö 1976, s. XIII. Madsen 1980, (2) med henvisninger til værkstedsfund m.v. Madsen og Schiørring 1981, s. 248f.
25. Bencard 1973, s. 40f. Madsen og Schiørring 1981, s. 243ff.
26. Jensen, Madsen og Schiørring 1982.
27. Hurst ed. 1971. Selling 1969. Grandt-Nielsen 1971, s. 210. Wahlöö 1976, s. 273 og pl. VI. Stoumann 1980, s. 115ff. Jørgensen og Skov 1980, s. 131. Hvass 1980, s. 169.
28. Bencard 1972, s. 14f. Bencard 1973, s. 172f. Madsen 1978, s. 32. Madsen 1980 (2), s. 207. Madsen og Schiørring 1981, s. 215.
29. Ribes Pingsdorf-skår er under gennemgang ved registrator Aage Andersen og forfatteren.
30. Hodges 1977, s. 48f. mener, at udbredelsen af rødtemalet keramik kan være prestigebetonet. Man kan i den forbindelse erindre om de få skår af Winchester-Ware i Lund (Mårtensson 1976) og de enkelte skår af Pingsdorf, som er fundet ved landsbyundersøgelserne (note 27).
31. Fra omegnen af Ribe foreligger indtil nu Pingsdorf-skår fra Okholm, (V. Vedsted sogn, Ribe hd., ASR 3M70 C), fra området vest for Hvidding kirke (H. sogn, H. hd., NMI C2764, sb. 30), fra udgravningen på Andersminde ASR 19 M80 C, Mus. nr. C 1960 (Hansen 1982) og fortsættelsen deraf på Jernkjær, hvor der i begge tilfælde er fremkommet enkelte skår. Om udgravningen på Jernkjær se nedenfor samt note 71. Om forholdet mellem byens og landområdenes keramik se Grøngaard Jeppesen 1981, s. 31.
32. Koenen 1898. Tischler 1951, s. 52. Jeppesen 1979, s. 7f. omtaler skår fra Kollerup-koggen, muligvis fra Schinveld/Brunssum. Christophersen 1980, s. 41f. henfører et skår fra Lund hertil.
33. Bruijn 1965 m. henv. Bruijn 1966.

34. Lobbedey 1968, s. 76. Tischler 1951, s. 52f.
35. Dunning 1959, s. 62ff. Barton 1966, s. 59ff. og 72. de Bouard og Guibert 1971, s. 113f. Afbildning Madsen 1977, fig. 9.
36. Janssen og de Paep 1976. Jvf. Tischler 1951, s. 53, note 11.
37. Tischler 1951. Hurst ed. 1971. Janssen 1968, s. 596f.
38. Hübener 1959, s. 122ff. m. henv. Lobbedey 1965. Lobbedey 1968, s. 73. Lobbedey 1971, m. henv.
39. Verhaeghe 1971, s. 107f. m. henv. Böhner 1951, s. 119 m. henv. Det af Böhner omtalte grubefund, som lader sig datere på grundlag af en mønt, slået af Ludvig den Fromme (814 – 850) har stedvis været taget til indtægt for en tidligere datering af Pingsdorf-keramikken. Dette er dog næppe sandsynligt.
40. van Es og Verwers 1975, s. 154f.
41. Janssen 1968, s. 595f. Winkelmann 1975.
42. Hübener 1959, s. 122ff. Janssen 1968, s. 596. Lobbedey 1968, s. 74. Jvf. Böhner 1951 og Lung 1955 (1).
43. Lung 1955 (2) m. henv. Hübener 1959, s. 121f. Lobbedey 1968, s. 73 og 75.
44. Bader 1955, s. 73. Hübener 1959, s. 112ff. Janssen 1968, s. 596.
45. Lobbedey 1965, s. 4ff. Lobbedey 1968, s. 73ff. Renaud 1958, s. 176.
46. Beckmann 1975, Taf. 2,4; 9,8 og 10,3.
47. Lobbedey 1968, s. 101f. Jvf. Hurst 1964, s. 137ff. og Liebgott 1978, s. 8ff.
48. Bencard 1972, s. 14f. Bencard 1973, s. 40f.
49. ASR mus. nr. D 9303.
50. ASR mus. nr. D 15110.
51. Hübener 1959, Taf. 13 – 14.
52. Renaud 1958. Jvf. Bencard 1973, s. 173.
53. Lobbedey 1968, s. 10 og 74. Bencard 1972, s. 15.
54. Andersen, Crabb og Madsen 1971, s. 87f. Betegnes »sorte-grå«. Herrnbrød 1958, s. 111. Hinz 1962, s. 234 og 238, specielt s. 244. Janssen 1966, s. 46, 124, 135 og 142. Lobbedey 1968, s. 74, 88, 90 og 92. Schütte 1978, s. 211 skal, for at gøre forvirringen fuldkommen, citeres for følgende definition: »Grautonige Irdenware – (früher allgemein irrtümlich »blaugrau«) reduzierend gebrannte Irdenware mit dunkelgrauer Oberfläche verschiedener Farbabstufungen, variierend von metallisch glänzenden Oberflächen bis hin zu stumpfen, fast schwarzen Oberflächen.«
55. Bencard 1972, s. 15. Ikke at forveksle med en af Pingsdorfs andre »afløserer«, den såkaldte »Geriefte Ware« (Hinz 1962, s. 239ff. og Lobbedey 1965).
56. Dunning 1959, s. 56ff.
57. Beckmann 1975, s. 20 og 37ff. Beckmann omtaler, at Periode I (ca. midten af 1100-årene til omkring 1200) er præget af de former, som kendes fra Pingsdorf- og Paßrath-produktionerne. Det skal bemærkes, at Pingsdorf-keramik i flg. Beckmanns teknisk-begrundede definitioner (s. 346f.) betegnes som »Irdenware« og ikke som f.eks. i nærværende artikel (jvf. fig. 3) som næsten-stentøj. Det eneste kriterium, som synes almindeligt accepteret for tiden, er den rødbrune bemaling, der dog, samtidig med, at den ikke udelukkende findes på keramik fra Pingsdorf, også kun optræder på en mindre del af karrenes overflade.
58. Beckmann 1975, s. 20. Jvf. note 46.
59. Liebgott 1978, no. 36.
60. Beckmann 1975, s. 20.
61. Madsen 1980 (2), s. 204ff.
62. S. Jensen 1978. Kristiansen 1978.
63. Liebgott 1982, s. 135 og 157. Koch 1982, s. 33. Jvf. Pedersen 1982 (1) og 1982 (2).
64. Andersen, Crabb og Madsen 1971, s. 262ff., diagrammer fig. 51 og 53.
65. Bencard 1981, s. 12.
66. F.eks. Bencard 1972.
67. Madsen 1978.
68. Med henblik på bl.a. middelalderen deltager følgende i projektet: forskningsrådsstipendiat, cand. mag. Aage Andersen, stud. mag. Henrik Larsen og redaktør, cand. mag. Ebbe Nyborg, »Danmarks Kirker« samt forfatteren. Projektet startede i 1981 og skal løbe i tre år. Det modtager støtte af Statens Humanistiske Forskningsråd samt af Ribe og Sønderjyllands amters museumsråd.
69. Til disse udgravninger er der bevilget støtte fra Dronning Margrethe II's Arkæologiske Fond.
70. Jvf. Grøngaard Jeppesen 1981, s. 20ff. og s. 31.
71. Udgravningen, ASR j.nr. 179, fandt sted som en §49-undersøgelse med støtte af Fredningsstyrelsen og omfattede godt 5000 m². Den blev ledet af cand. phil. Jens Erik Petersen med assistance af stud. mag. Lene B. Frandsen og mandskab fra Den antikvariske Samling.
72. Ribe Oldemoder, s. 64, 71, 73 og 74 (o. 1290). Diplomatarium Danicum 3, III, nr. 567 (28. juni 1352). Adjunkt, cand. mag. Henrik Fangel, Aabenraa, har venligst stillet det materiale, som han har indsamlet om Ribe-egnens ødegårdsproblemer i forbindelse med Det Nordiske Ødegårdsprojekt, til rådighed for det i note 68 omtalte forskningsprojekt.

Litteratur

- Andersen, H. Hellmuth; Crabb, P.J. & H.J. Madsen: Århus Sønder vold en byarkæologisk undersøgelse, Århus 1971.
- Andersen, S., Bateman, L., Lassen, T.W., Lysdahl, I., Reinholdt, H., Schiørring, O. & E. Roesdahl: Fugholm. En udgravning i middelalderens Horsens, i Østjysk Hjemstavn 41, 1976, s. 107 – 119.
- Bader, W.: St. Quirinus zu Neuss, Ratingen 1955.
- Barton, K.J.: The Medieval Pottery of Paris, i *Medieval Archaeology*, vol. X, 1966, (London 1967), s. 59 – 73.
- Beckmann, B.: Der Scherbenhügel in der Siegburger Aulasse, Bd. 1 (Rheinische Ausgrabungen Bd. 16), Bonn 1975.
- Bencard, Mogens: Medieval Pottery Imported into Denmark, i Chateau Gaillard V, Caen 1972, s. 13-19.
- samme: Dansk middelalderlertøj med antropomorf dekoration. Et bidrag til den blyglaserede kandes historie, i *Kuml* 1972, Århus 1973, s. 139 – 182.
- samme: Om Ribes Rådhus, Skibbroen, en udgravning, og et formodet stavbærgværksted, i *hikuin* 3, Højbjerg 1977, s. 59 – 80.
- samme: En middelalderlig pottemager fra Ribe, i *Folk og forskning*, nr. 2 – 3, 1979, Esbjerg 1979, s. 38 – 50.
- samme (ed.): Ribe Excavations 1970 – 76, vol. 1, Esbjerg 1981.
- Bencard, Mogens & Lange, Johan: Botaniske resultater af en udgravning i Ribe, i *Mark og Montre* 1972, Esbjerg 1972, s. 38 – 42.
- Bencard, Mogens & Else Roesdahl: Dansk middelalderlertøj 1050 – 1550, Århus 1972.
- de Boüard, M. & Guibert, C.: France, i Hurst ed. 1971, s. 113 – 119.
- Bruijn, A.: De middeleeuwse pottenbakkerijen in Zuid-Limburg (Nederland), (Publicaties van het Provinciaal Gallo-Romeins Museum te Tongeren 9), Tongeren 1965.
- samme: Een middeleeuwse pottenbakkersoven te Nieuwenhagen, Limburg, i *Berichten ROB*, jaargang 15 – 16, 1965 – 1966, s. 169 – 183.
- Böhner, K.: Karolingische Keramik aus dem Bonner Münster, i *Bonner Jahrbücher* 151, 1951.
- Christophersen, A.: Håndverket i forandring. Studier i horn- og beinhåndverkets udvikling i Lund ca. 1000 – 1350 (*Acta Archaeologica Lundensia series in 40*, no. 13), Bonn/Lund 1980.
- Danmarks Kirker, Ribe Amt 1ff., København 1979ff.
- Diplomatarium Danicum, 1. rk. ff., København 1938ff.
- Dunning, G.C.: Pottery of the Late Anglo-Saxon Period in England, i *Medieval Archaeology*, vol. III, 1959, s. 31 – 78.
- van Es, W.A. & Verwers, W.J.H.: Céramique peinte d'époque carolingienne, trouvée à Dorestad, i *Berichten ROB*, jaargang 25, 1975, s. 133 – 164.
- Grandt-Nielsen, F.: Nyt fra Knud den Helliges Odense, i *Fynske Minder* 1971, s. 199 – 215.
- Grøngaard Jeppesen, T.: Middelalderlandsbyens opståen. Kontinuitet og brud i den fynske agrarbebyggelse mellem yngre jernalder og tidlig middelalder, (*Fynske Studier XI*), Odense 1981.
- Hansen, S.S.: Andersminde, i *Mark og Montre* 1982.
- Herrnbradt, A.: Der Husterknupp, Köln 1958.
- Hinz, H.: Einige niederrheinische Fundstellen mit mittelalterlicher Keramik, i *Bonner Jahrbücher* 162, Kevelaer 1962, s. 231 – 259.
- Hodges, R.: Red-Painted Pottery in North-Western Europe: New Light on an old controversy, i *Medieval Ceramics I*, 1977, s. 45 – 50.
- Hurst, J.G.: White Castle and the Dating of Medieval Pottery, i *Medieval Archaeology*, vol. VI – VII, 1962-63, London 1964, s. 135 – 155.
- samme (ed.): Red-Painted and Glazed Pottery in Western Europe from the Eighth to the Twelfth Century, i *Medieval Archaeology*, vol. XIII, 1969, London 1971, s. 93 – 147.
- Hvass, S.: Vorbasse. The Viking-age Settlement at Vorbasse, Central Jutland, i *Acta Archaeologica*, vol. 50, 1979, København 1980, s. 137 – 172.
- Hübener, W.: Die Keramik von Haithabu, Neumünster 1959.
- Janssen, W.: Zur Typologie und Chronologie mittelalterlicher Keramik aus Südniedersachsen, (*Göttinger Schriften zur Vor- und Frühgeschichte Bd. 7*), Neumünster 1966.
- samme: Badorf, artikel i *Reallexikon der Germanischen Altertumskunde*. Begründet von Johannes Hoops, 2. udgave, vol. 1, Berlin 1968ff.
- Janssen, H.L. & de Paepe, P.A.: Petrological Examination of Medieval Pottery from South Limburg and the Rhineland, i *Berichten ROB*, jaargang 26, 1976, s. 217 – 227.
- Jensen, Chr. Axel: Riberhus Slotsbanke, (*Nationalmuseets Blaa Bøger*), København 1942.
- Jensen, S.: Overgangen fra romersk til germansk jernalder, i *hikuin* 4, Højbjerg 1978, s. 101 – 116.
- Jensen, S., Madsen, P.K. & O. Schiørring: Udgravninger i Ribe 1979 – 1981, i *Mark og Montre* 1982.
- Jeppesen, H.: Ummelandsfarer på afveje, i *Skalk* 1979, 4, s. 3 – 8.

- Jørgensen, L. B. & Skov, T.: Trøjbjerg. A Viking-age Settlement in North-west Jutland, i *Acta Archaeologica*, vol. 50, 1979, København 1980, s. 119 – 136.
- Koch, H. D.: Oversigt over middelalderlige genstande fundet i Køge, i *Køge Museum 1978-82*, Køge 1982, s. 29 – 56.
- Kock, J.: Brovold. En befæstet bebyggelse fra tidlig middelalder, i *Kuml* 1978, Århus 1979, s. 193 – 222.
- Koenen, C.: Karolingisch-fränkische Töpfereien bei Pingsdorf, i *Bonner Jahrbücher* 103, Bonn 1898, s. 115 – 122.
- Kristiansen, Kr. Periodeovergange i bronzealderen, i *hikuin* 4, Højbjerg 1978, s. 77 – 88.
- Liebgott, N.-K.: Danske fund af møntdateret keramik ca. 950 – 1450, København 1978.
- samme: Jernløsegård. En middelalderlig gårdtomt i Sønder Jernløse, Holbæk amt, i *Aarbøger for Nordisk Oldkyndighed og Historie* 1980, København 1982, s. 126 – 165.
- Lobbedey, U.: Zur Kunstgeschichte der rheinischen Keramik vom 12. bis 14. Jahrhundert, i *Keramos*, Heft 27, 1965, Köln 1965, s. 3 – 29.
- samme: Untersuchungen mittelalterlicher Keramik vornehmlich aus Südwestdeutschland, Berlin 1968.
- samme: Germany, i *Hurst* ed. 1971, s. 121 – 128.
- Lung, W.: Töpferöfen der frühmittelalterlichen Badorfware aus Badorf und Pingsdorf Ldkr. Köln, i *Kölner Jahrbuch für Vor- und Frühgeschichte* 1, 1955, Berlin 1955 (1), s. 56 – 66.
- samme: Zur Frage der rotbemalten Badorfware, ib. 1955 (2), s. 67 – 70.
- Madsen, P. Kr.: Bispegrave på Øm Kloster, i *hikuin* 3, Højbjerg 1977, s. 137 – 156.
- samme: Puggaardsgade i Ribe – en arkæologisk undersøgelse, i *Mark og Montre* 1978, Esbjerg 1978, s. 27 – 35.
- samme: Christoffer den førstes grav i Ribe domkirke, i *Mark og Montre* 1980, Esbjerg 1980 (1), s. 37 – 54.
- samme: På sporet af en ripensisk middelalder-pottemager, i *hikuin* 6, Højbjerg 1980 (2), s. 189 – 220.
- Madsen, P. Kr. & Schiørring, O.: En udgravning i Ribes »nye grav« og et fund af keramik fra 1500- og 1600-årene, i *hikuin* 7, Højbjerg 1981, s. 209 – 254.
- Mårtensson, A. W.: Tidigmedeltida glaserad keramik, i *Mårtensson, A. W. (ed.): Uppgrävt förflutet för PKbanken i Lund. Malmö 1976*, s. 267 – 268.
- Nielsen, L.: Torvene i Ribe, i *hikuin* 7, Højbjerg 1981, s. 15 – 32.
- Pedersen, L.: Vestergade 24 i Køge. Arkæologiske undersøgelser af 700 års bebyggelse, i *Køge Museum 1978-82*, Køge 1982 (1), s. 5 – 28.
- samme: Glimt af boligteknologiens udvikling i middelalderen. Resultater af en nødduggravning i Køge, i *Antikvariske Studier* 5, København 1982 (2), s. 138 – 149.
- Reineking-von Bock, G.: Steinzeug (Kataloge des Kunstgewerbemuseums Köln, Bd. 4), Köln 1971.
- Renaud, J. G. N.: Enkele opmerkingen over het bodemprofiel en de middeleeuwse scherven op de burcht Valkenburg (Limburg), i *Berichten ROB*, jaargang 8, 1958, s. 172 – 178.
- Ribe Bispekrønike (udg. E. Jørgensen) i *Kirkehistoriske Samlinger*, 6. Rk., 1, København 1933, s. 23 – 33.
- Ribe Oldemoder – Nielsen, O. (udg.): Samling af Adkomster, Indtægtsangivelser og kirkelige Vedtægter for Ribe Domkapittel og Bispestol nedskrevet 1290 – 1518 kaldet Ribe Oldemoder, København 1869.
- Schütte, S.: Funde und Befunde des Mittelalters und der frühen Neuzeit vom Mark 4 in Göttingen, i *Neue Ausgrabungen und Forschungen in Niedersachsen Bd. 12*, Hildesheim 1978, s. 195 – 233.
- Selling, D.: Pingsdorf ware: its most northerly outposts, i *Res Mediaevalis (Archaeologica Lundensia 111)*, Karlshamn 1968, s. 262 – 267.
- Stoumann, I.: Sædding. A Viking-age Village near Esbjerg, i *Acta Archaeologica*, vol. 50, 1979, København 1980, s. 95 – 118.
- Termansen, C. N.: St. Klemens Kirke i Ribe, i *Fra Ribe Amt* 1905, København 1905, s. 1 – 14.
- Tischler, F.: Zum Aussagewert der bemalten Pingsdorfer Keramik, i *Niederrheinisches Jahrbuch des Vereins Linker Niederrhein* 3, 1951, Krefeld 1951, s. 52 – 53.
- Verhaeghe, F.: Belgium, i *Hurst* ed. 1971, s. 106 – 112.
- Winkelmann, W.: Alles Hohle klingt besser, i *Römer-Illustrierte* 2, 1975, Köln 1975, s. 233 – 34.
- Wahlöö, C.: Keramik i fas 5, i *Mårtensson, A. W. ed. 1976*, s. 269 – 273.